

НАСИЛЬНИЦЬКИЙ ЗЛОЧИН ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ (ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ)

Пащенко Євген Миколайович
аспірант кафедри
кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
ХНУ імені В.Н. Каразіна

Анотація: В статті розглядаються основні наукові підходи, які існують в кримінальному праві і кримінології щодо визначення поняття та ознак насильницького злочину. Автором визначаються основні кримінологічні ознаки цього виду злочинів. Надається авторське визначення поняття насильницького злочину військовослужбовців. Наголошується на його важливості для розробки та впровадження заходів загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання цьому виду злочинів.

Ключові слова: насильство, насильницький злочин, злочинність військовослужбовців, мотивація злочинів, особистість злочинця, запобігання злочинності.

Аннотация: В статье рассматриваются основные научные подходы, которые существуют в уголовном праве и криминологии по отношению к определению понятия и признаков насильственного преступления. Автором определяются основные криминологические признаки такого вида преступлений. Дается авторское определение понятия насильственного преступления военнослужащих. Указывается на его важность для разработки и осуществления мер общесоциального, специально-криминологического и индивидуального предотвращения такого вида преступлений.

Ключевые слова: насилие, насильственное преступление, преступность военнослужащих, мотивация преступлений, личность преступника, предотвращение преступности.

Summary: The article deals with the main scientific approaches that exist in criminal law and criminology in relation to the definition of the concept and signs of violent crime. The author identifies the main criminological features of this type of crime. Author's definition of the concept of violent crime of military personnel is given. It is indicates for importance to the development and implementation of general social measures, specially-criminological and individual prevention of this type of crime.

Key words: violence, violent crime, military criminality, crime motivation, the identity of the offender, the prevention of crime.

Насильницька злочинність військовослужбовців є окремим підвидом такого небезпечного явища як насильницька злочинність. Вона має два основних види:

- загальнокримінальна насильницька злочинність військовослужбовців;
- військова насильницька злочинність.

Військова злочинність була предметом аналізу в роботах таких вчених, як Глушков В.О; Харитонов С.О., Панов М.І., Карпенко М.І., Пузирєвський Є.Б. та інших. Разом з тим в цих роботах розглядалися саме військові злочини, які передбачені окремим розділом Особливої частини законодавства про кримінальну відповідальність. Загальнокримінальним насильницьким злочинам військовослужбовців приділялося недостатньої уваги.

Метою даної роботи є надання визначення поняття насильницького злочину військовослужбовців та встановлення його основних кримінологічних ознак. Це може бути зроблено на підставі аналізу кримінологічних ознак саме загальнокримінальних насильницьких злочинів військовослужбовців.

Саме насильство (фізичне або психічне) має важливе значення і для встановлення характеру вчиненого злочину, віднесення його до категорії насильницьких. Перед тим, як приступити до визначення ознак насильницьких злочинів військовослужбовців проаналізуємо основні наукові підходи до визначення насильницької злочинності як окремого кримінологічного виду злочинності. Ми підтримуємо думку Л. Д. Гаухмана, який зазначає, насильницький злочин має значення як для кримінального права, так і для кримінології разом з кримінальним виконавчим правом. Він вважає, що насильницькі злочини мають безліч ознак, що призводить до складнощів у наданні загального визначення поняття насильницького злочину[1, с. 16].

В науці кримінального права і кримінологічній науці відсутній єдиний підхід щодо визначення ознак насильницького злочину. Одні вчені вважають, що до насильницьких злочинів слід відносити тільки злочини, які мають безпосереднім об'єктом особу. Інші вважають, що до них відноситься і злочини, основним безпосереднім об'єктом яких є не тільки особа, наприклад, розбій, вимагання тощо. Треті взагалі вважають, що термін насильницький злочин слід замінити на агресивний злочин, як термін більш широкий і такий, що охоплює злочини, пов'язані з нанесенням різноманітної шкоди не тільки особі, а й іншим об'єктам.

Разом з тим, кримінально-правові та кримінологічні дослідження дозволили в цілому визначити коло злочинів, які слід відносити до

насильницьких. Однак різні підходи до визначення поняття насильства, його видів та конкретних проявів не дозволяють остаточно вирішити цю проблему. Так А.І. Алексеев наголошує, що центральною ознакою насильницького злочину виступає наявність насильства над жертвою, яке слід розуміти як протиправне застосування сили, такий вплив на особу, який вчиняється проти волі останньої. До насильницької злочинності він відносить діяння, які посягають на різні об'єкти, але пов'язані єдиною мотивацією (насильницькою або агресивно-насильницькою). При цьому мається на увазі і насильство «інструментальне» (наприклад, спрямоване на грабіж) і насильство як самоціль (наприклад, мордування потерпілого) [2, с. 229].

В.М. Бурлаков та В.П. Сальников вважають, насильницькі злочини – це велика група злочинів, в яких фізичне та психічне насильство над потерпілим виступає як способом їх вчинення, так і засобом досягнення злочинної мети. [3, с. 262]. Тобто дослідники наголошують на тому, що кримінальне насильство є не тільки об'єктивною характеристикою злочину, а і характеризує його суб'єктивні ознаки. Їх підтримує Долгова А.І., яка зазначає, що при вчиненні насильницьких злочинів насильство є елементом мотивації, а не просто засобом досягнення мети. І тому, на підставі цього до насильницьких злочинів не включаються розбій, грабіж, захоплення заручників, тероризм і низка інших діянь, де знаходить прояв так зване інструментальне насильство, тобто таке, що застосовується виключно як засіб досягнення, наприклад, політичної, корисливої мети [4, с. 439].

Зелінський А.Ф. пропонує відмовитись в загалі від терміну «насильницький злочин» і пропонує замінити його на «агресивний злочин». До цієї категорії він включає не тільки суспільно небезпечні діяння, які посягають на особу, а й інші злочини, які наносять шкоду, наприклад, так званий вандалізм. На думку вченого, агресивними злочинами визнаються передбачені кримінальним законодавством дії, які виражають деструктивні (руйнівні) тенденції винних осіб, які мотивовані ворожістю та ненавистю до людей, суспільства, речам, природі і переслідують мету заподіяння їм шкоди [5, с. 172].

Ми підтримуємо позицію про те, що не можна визнавати насильницькими злочинами лише ті, які в якості безпосереднього об'єкту злочину мають життя і здоров'я особи. Усі без виключення дослідники проблеми кримінального насильства визнають, що саме фізичне і психічне насильство є фундаментальною ознакою цих злочинів. Але разом з тим, надаються різні характеристики таких суспільно небезпечних діянь. Так, Л.Д. Гаухман розглядає насильницькі злочини як самостійну групу, що характеризується специфічними ознаками і які посягають лише на особу шляхом умисного застосування насильства, спроби його застосування або погрози насильством [6, с. 42-43].

В. В. Лунєєв наголошує на тому, що насильницькі злочини відрізняються від інших саме наявністю ознак фізичного чи психічного насильства над жертвою. Такі злочини можуть бути лише умисними. Тому до них не можна відносити вбивство з необережності, тому останнє за своїм змістом відноситься до порушень правил безпеки, внаслідок яких наноситься шкода з необережності, в тому числі і настає смерть потерпілого [7, с. 193].

Немає єдності думок у науковців і щодо переліку насильницьких злочинів. Одні відносять до насильницьких злочинів тільки умисні злочини проти життя, усі види тілесних ушкоджень, мордування та зґвалтування. Інші вважають, що до насильницьких злочинів слід відносити хуліганство, розбій, насильницький грабіж. Треті до насильницьких злочинів відносять всі кримінально карані діяння, які вчиняються за допомогою фізичного насильства або психічного примусу у вигляді погрози застосування насильства.

С.М. Іншаков до насильницьких злочинів відносить лише вбивства, нанесення тілесних ушкоджень, зґвалтування, насильницькі дії сексуального характеру, побої, мордування, захоплення заручників, викрадення людини, примушування до вилучення органів та тканин людини до трансплантації незаконне позбавлення волі, тероризм, посягання на життя співробітника правоохоронного органу, застосування насильства відносно представника влади [8, с. 145]. У свою чергу, Ю. М. Антонян під насильницькими злочинами розуміє передбачені кримінальним законом умисні фізичні дії, які спричиняють

фізичну шкоду особі, а також погрози нанесення такої або будь-якої іншої шкоди, примусовий вплив на людину, її утиснення, порушення особистої недоторканості. Наслідком насильства може бути позбавлення життя, шкода соматичному або психічному здоров'ю, честі, гідності та свободі індивіда, небажаної для нього зміни соціального статусу [9, с. 54]. А.Г. Кальман під насильницькою злочинністю розуміє сукупність умисних злочинів, які вчиняються шляхом застосування фізичної сили або погрози її застосування і спрямованих на втручання у фізичну або психічну цілісність жертви, які мають на меті позбавлення життя людини або заподіяння шкоди її здоров'ю, фізичній свободі, тілесній недоторканості [10, с. 123]. М. І. Панов під насильницькими злочинами (в широкому сенсі слова) розуміє умисні злочини, які посягають на фізичні блага особи (життя, здоров'я, тілесну недоторканість), нормальне функціонування психіки людини, особисту свободу й інші блага особи, які вчиняються шляхом фізичного (або) та психічного насильства. Він вважає, що об'єктивними ознаками насильницьких злочинів є перед усім способи їх вчинення – фізичне та психічне насильство. Терміни, які застосовує законодавець є різними: «насильство», «фізичне насильство», «насильство, небезпечне (або не небезпечне) для життя або здоров'я», «погроза насильством», однак всі вони відображають такі явища реальної дійсності, як фізичне та психічне насильство, які мають притаманні лише їм ознаки, які свідчать про специфічні риси злочинів [11, с. 11].

На наш погляд, насильницький злочин завжди характеризується двома обов'язковими ознаками: він повинен бути діянням злочинним, тобто суспільно небезпечним та протиправним, та супроводжуватися насильством або погрозою застосування насильства (при цьому важливо, щоб злочинним було діяння в цілому. Виділяють п'ять істотних ознак, які характеризують насильницький злочин. До них відносяться: 1) умисний характер діяння; 2) підвищена суспільна небезпека; 3) об'єктом злочинного насильницького посягання є суспільні відносини, які забезпечують фізичні блага особи (життя та здоров'я), які охороняються законом про кримінальну відповідальність; 4) способи посягання можуть бути як у формі фізичного, так і психічного насильства; 5) в

основі конфлікту лежать міжособистісні стосунки винного та потерпілого. Головними є три основні ознаки насильницького злочину: 1) ознаку, яка характеризує об'єктивну сторону злочину – насильство (його фактичне застосування або психічне насильство – погроза застосування насильства); 2) ознаку, яка характеризує суб'єктивну сторону злочину – вина у формі умислу; 3) ознаку, яка характеризує об'єкт насильницьких злочинів – суспільні відносини, які забезпечують фізичне здоров'я, тілесну недоторканість, життя людини (при цьому цей об'єкт може бути як основним, так і додатковим). Злочини які не відповідають хоча б одній з вказаних ознак не відносяться до категорії насильницьких.

Дослідниками даної проблеми в цілому правильно визначені ознаки насильницького злочину. Але разом з тим, ними приділяється в основному увага їх об'єктивним (зовнішнім обставинам). Така увага майже відсутня стосовно внутрішніх (суб'єктивних) ознак такого виду злочинів. Нами підтримується позиція О.М. Храмцова, який наголошує, що насильницький злочин має наступні ознаки: 1) об'єктом насильницького злочину є життя, здоров'я, фізична та психічна недоторканість іншої особи (вони можуть бути як основним так і додатковим об'єктом цих злочинів; 2) способом вчинення насильницького злочину може бути як фізичне так і психічне насильство; 3) ці злочини вчиняються поза або всупереч волі потерпілої особи; 4) насильницькі злочини характеризуються ворожою, інструментальною та негативистською мотивацією; 5) наслідками цих злочинів є фізична, психічна шкода або реальна можливість заподіяння такої шкоди; 6) насильницькі злочини можуть бути вчинені лише умисно. На його думку, під насильницьким злочином розуміється суспільно небезпечне, кримінально протиправне умисне діяння, яке посягає безпосередньо або разом і з іншими об'єктами на життя, здоров'я, фізичну та психічну недоторканість особи шляхом застосування фізичного (або) та психічного насильства поза або всупереч волі потерпілої особи, яке вмотивоване ворожою, інструментальною та негативистською мотивацією і спричиняє фізичну (або) та психічну шкоду або ставить під загрозу нанесення такої шкоди іншій особі [12, с. 52].

Користуючись цим визначенням, ми можемо надати наступне визначення поняття загально кримінального насильницького злочину військовослужбовців – це суспільно небезпечне, кримінально протиправне умисне діяння, яке посягає безпосередньо або разом і з іншими об'єктами на життя, здоров'я, фізичну та психічну недоторканість особи шляхом застосування фізичного (або) та психічного насильства поза або всупереч волі потерпілої особи, яке вмотивоване ворожою, інструментальною та негативистською мотивацією і спричиняє фізичну (або) та психічну шкоду або ставить під загрозу нанесення такої шкоди іншій особі і вчиняється військовослужбовцями.

Цей злочин відрізняється окремими кримінологічними ознаками, основною з яких є саме особа злочинця (суб'єкт). До осіб які вчиняють такі злочини відносяться:

- 1) військовослужбовців Збройних Сил України;
- 2) військовослужбовці Служби безпеки України;
- 3) військовослужбовці прикордонної служби України;
- 4) військовослужбовці Національної гвардії України;
- 5) військовослужбовці інших військових формувань, які утворюються у відповідності із законодавством України;
- 6) військовослужбовці Державної спеціальної служби транспорту;
- 7) військовослужбовці Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України;
- 8) військовозобов'язані, які призвані на військові збори.

Окремими науковцями до осіб, які вчиняють ці злочини відносяться і працівники національної поліції під час введення на території України воєнного стану або оголошення особливого періоду [13, с. 190].

Підводячи підсумки слід зазначити, що хоча ці злочини і кваліфікуються за загальними нормами законодавства про кримінальну відповідальність вони мають свою окрему кримінологічну характеристику і відрізняються від інших загальнокримінальних насильницьких злочинів особливостями особистості злочинця, мотивацією, детермінацією і іншими кримінологічними ознаками. Ці особливості повинні бути враховані при розробці і застосуванні заходів

загальносоціального, спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання такому виду злочинів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гаухман Л.Д. Насилие как средство совершения преступления: монография. Москва: Юрид. лит., 1974. 167 с.;
2. Алексеев А.И. Криминология. Курс лекций. Москва: Изд-во «Щит-М», 1998. 248 с.;
3. Криминология: учебник для юрид. вузов / под ред. В.Н. Бурлакова, В.П. Сальникова. Санкт-Петербург: С.-Петербур. Акад. МВД России, 1998. 576 с.;
4. Криминология: учеб. для юрид. вузов / под общ. ред. А.И. Долговой. Москва: Инфра-М-Норма, 1997. 784 с.;
5. Зелинский А.Ф. Криминальная психология: монография. Киев: Юринком Интер, 1999. 240 с.;
6. Гаухман Л.Д. Борьба с насильственными посягательствами: монография. Москва: Юрид. лит., 1969. 120 с.;
7. Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции: монография. Москва: Норма, 1997. 525 с.;
8. Иншаков С.М. Криминология: учебник / под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. Москва: Юриспруденция, 2000. 525 с.;
9. Антонян Ю.М. Криминология. Избранные лекции. Москва: «Логос», 2004. 448 с.;
10. Кальман А.Г., Христич И.А. Понятийный аппарат современной криминологии. Терминологический словарь / под общ. ред. В.В. Голины. Харьков: Изд-во ООО ТО «Гимназия», 2005. 272 с.;
11. Панов Н.И. Квалификация насильственных преступлений: монография. Харьков: Юрид. ин-т, 1986. 54 с.;
12. Храпцов О.М. Щодо видів насильницьких злочинів. *Держава і регіони*. 2009. № 2. Серія «Право». С. 49-53;
13. Харитонов С.О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за

кримінальним правом України: монографія. Харків: Право, 2018. 328 с.